

MEGÉLÉNKÜLŐ FOLKLÓRKUTATÁS

PENAVIN OLGA: *Jugoszláviai magyar népmesék.*
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971.

Az Ortutay Gyula szerkesztette Új Magyar Népköltészeti Gyűjtemény XVI. köteteként üdvözölhetjük a jugoszláviai magyar népmeséket bemutató szép könyvet. Igen hasznos és fontos e munka megjelenése, hiszen olyan területről közöl anyagot, amelyről az utóbbi évtizedekben nagyon kevés ismerete van a folkloristáknak.

Gondozója — Penavin Olga — a magyar nyelvudomány ismert kutatója. Évtizedes nyelvjárási gyűjtőmunkájának egyik eredménye, hogy az ő szavaival éljünk, »másodlagos terméke« ez a munka. A kötet elején található olvasmányos bevezetésben a szerző nagy vonalakban megismertet a táj történelmével s az évszázadok viharában kialakult társadalmával. A köztölt 211 mese után jegyzetek, majd az ismeretlen szavakat magyarázó szójegyzék következik pontos származási helymegjelöléssel, s végül összefoglaló táblázat zárja a kötetet, amely a mesemondók nevét, foglalkozását, életkorát és lakóhelyét foglalja magába.

A terület, ahonnan Penavin Olga és tanítványmunkatársai gyűjtötték az anyagot, a Drávaszög, Vajdaság, Muravidék és Szlavónia magyarlakta vidékei. A kutatók tehát Jugoszlávia minden táján megfordultak, ahol magyarok laknak. A gyűjtést minden esetben magnetofonnal végezték, s a korszerű mesegyűjtés szabályaihoz igazodva, anyagukon nem változtattak, nem stilizáltak semmit, ugyanúgy adják közre, ahogy hallották idős és még idősebb mesemondóiktól.

A mesék elmondói azoknak az ősöknek a leszármazottai, akik az elmúlt évszázadok során az ország minden részéből elindulva ismét benépesítették a török által elpusztított, elnéptelenedett vidéket. A XVIII. században indult meg a telepítés, hogy a munkás nélkül maradt falvakba új erőket hozzanak. Végezte ezt a kincstár és földesúr egyaránt. Jászágókat telepítenek Zentrára, Óbecsére, Moholra, Péterrévére, Topolyára. Kunhegyesről 250

család jön Feketicsre, de jönnek Karoagról, Jászkisérről s máshonnan is. Megjelennek a Pest, Heves és Nógrád megyeiek is. Szeged, Hódmezővásárhely, Csongrád, Békés dohánykertészei a Bánságban telepednek le. Emellett azonban maradtak olyan vidékek is, amelyek kevésbé voltak kitéve a történelmi viharoknak, s ahol a lakosság »ma is az ősmagyarok leszármazottjának tartja magát«, mint Kőrógy, Szentlászló és Haraszti községekben (7.) Mindezt nem csupán érdekességként mondja el bevezetőjében a szerző, hanem azért, mert a településtörténet ismerete nélkül sem az olvasó, sem a nyelvész és népmesekutató nem tudna választ találni számtalan kérdésre, melyet a mesék, mondák olvasása felvet. Az újraterelített falvak lakói nemcsak nyelvjárásuk számos elemét őrizték meg új környezetükben, hanem régi kultúrájuk sok más elemét is, amelyre éppen ezekből a mesékből, mondákból van adatunk. Sajnos e változatos és gazdag nyelvjárást az olvasóközönségnek szánt kiadványban nem lehet visszaadni, mert ez a könyv olvasását igen megnehezítené. A szerző ezért a folkloristák által használt egységesítési átírást használta (amely természetesen csak a helyesírásra és nem a tartalomra vonatkozik), de megtartott néhány fontos, nyelvészeti szempontból jeles hangot, mint az állabiális képzésű *a-t*, a zárt *e-t*, és az *l* kiesésével megnyúló *e-t*.

Penavin Olga bevezetőjében részletesen ír a mai mesemondás körülményeiről. A klasszikus falusi mesemondó alkalmak már egyre kevesebb helyen vannak meg, hiszen a hagyományos falusi, földművelő munkák menete is nagyrészt átalakult. De a gyermekeknek való mesélés mellett — különösen a zártabb, kisebb falvakban — még élnek azok a szokások, munkák, amelyek mellett jólesik a mesemondás, könnyebben megy a munka, gyorsabban mozog a kéz. Tavasztól őszig majdnem minden faluban kiülnek

még az öregek a ház elé, beszélgetnek, mesélnek, s a hosszú téli esteken el-elszórakoztatják egymást meseszóval. Vannak olyan munkaalkalmak ma is, ahol gyakran mesélnek. Ilyen a dohányfűzés, csomózás, kosárfonás, kukoricafosztás. A szerző előszavában kitér arra, hogy hol tanulták a mesét, kik mesélnek, kikből lesz jó mesemondó. A kötet mesélői főként falusi, tanyai földművelők közül kerültek ki. Akadt ugyan néhány pásztor, halász mesemondójuk is, de kisebb számban. A meséket mintegy tíz év alatt gyűjtötték összesen 108 adatközlőtől. Férfiak és nők egyenlő arányban vannak képviselve. A mesemondók inkább idősebb emberek. főleg 60—70 év közöttiek, de egészen fiatal is volt köztük, mégpedig nem is csekély számú: 22!

A mesehallgatás ünnepi alkalom, s a jó hangulatú meséléshez közönség kell. Ha többen vannak, ha nagyobb a hallgatóság, a mesélőnek is jobban van kedve a történet bonyolításához, szívesen veszi, ha belekérdeneznek, faggatják a hős sorsáról. A mesélés szokása, funkciója természetesen a megváltozott társadalmi körülményeknek megfelelően alakul, szerepe, hatása lényegesen kisebb ma már, mint évtizedekkel ezelőtt volt. De éppen ezért szükséges összegyűjteni a még élő meséket, s egy vidék mesekincsét az egész nép közös kincsévé tenni.

A kötet a meséket földrajzi leltárhelyük alapján közli. Először Baranya—Drávaszög (32 mese), majd Vajdaság (148), Muravidék (16) következik, s végül Szlavónia zárja a sort 14 mesével. Bár a gyűjtemény címe is meséket mond, s mi is meséket emlegetünk, e kötetben szép számmal találhatók mondák és igaz történetek is. Ez azonban csak a folklorista szakember számára fontos, célja és funkciója e kötetben megtalálható műfajoknak azonos.

A gyűjtemény legnagyobb részét a tündérmesék alkotják, de igen nagy számban találhatók trufák és novellamesék is. Legkisebb számban az állatmesék, legendamesék és a rátótiadák vannak képviselve. S ha műfajilag a történeti mondák, hiedelemmondák nem is tartoznak a meséhez, mégis örülünk, hogy ezek is helyet kaptak a gyűjteményben, mert egy vidék epikus anyagának e történetek is fontos részei. A mesék beletartoznak a magyar mesekincs egészébe, s megörvendeztet bennünket a gyűjtemény jó pár eddig ismeretlen típusallal is. Penavin Olga így jellemzi a gyűjtött anyagot: »A mi meséink is személytelenek: egy ember, egy király; helymeghatározás nincs, ismeretlen az ország, az idő sincs meghatározva, egyszer történik. (...) — egy országban születnek, egy másikban házasodnak s esetleg egy újabbban halnak meg. Mind eme meghatározatlanság mellett bennük mégis a közvetlenebb környezet, a »magyar paraszti világ« szóval meg, még a király és gyermekei is úgy viselkednek, mint az egyszerű emberek, rájuk is olyan sors vár (katonának behívják), mint a többire.« (21.)

A gyűjtés nehéz és fáradságos munkájában Penavin Olga mellett még Jámbor László, Matijevics Lajos és Satai Pál nevét kell megemlítenünk. Ugyancsak ők voltak azok, akikkel a szerző a magnetofonról való leírást együttesen végezte. A mesék után következő jegyzeteket Dömötör Ákos készítette. A tipológiai meghatározást a nemzetközi Aarne-Thompson katalógus, s ahol szükséges, Berze-Nagy és Kovács Ágnes katalógusának alapján végezte el. Bár ez elsősorban a szakembernek szól, de az érdeklődő olvasó számára is hasznos, ha megtudja, hogy az olvasott mesék milyen műfaji kategóriába tartoznak.

Reméljük, hogy ez a kötet serkentőként fog hatni a további jugoszláviai folklórkutatásokra!

SZEMERKÉNYI ÁGNES